

DOI 10.4467/2543733XSSB.17.001.7247

KOMISJA ŚRODKOWOEUROPEJSKA POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI I JEJ ROZWÓJ POD KIERUNKIEM PROF. DRA HAB. JANA MACHNIKA

Komisja Środkowoeuropejska jest jedną z pierwszych Komisji powstałych po odrodzeniu Polskiej Akademii Umiejętności w 1989 roku. Należy też do najprężniej działających; jej członkowie regularnie (każdego miesiąca) odbywają spotkania naukowe, dotyczące zagadnień środkowoeuropejskich i bałkańskich, wokół których toczą się dyskusje, często komentowane szeroko w środowisku naukowym w kraju i poza granicami. Do zadań Komisji należy organizowanie prelekcji, odczytów, konferencji oraz współpraca z partnerami zagranicznymi, zwłaszcza pracownikami naukowymi z krajów Europy Środkowej i Bałkanów, a także zainteresowanymi badaniami nad Europą Środkową i Południowo-Wschodnią z innych państw.

Profesor Jan Machnik kierował Komisją Środkowoeuropejską PAU przez ponad dwadzieścia lat, do roku 2016, gdy postanowił oddać jej prowadzenie swojemu zastępcy. Niniejszy XXV tom Studiów Środkowoeuropejskich i Bałkanistycznych PAU (wcześniej Prac Komisji Środkowoeuropejskiej PAU) dedykujemy Profesorowi, jest to bowiem szczególna okazja do skierowania na Jego ręce gorących podziękowań za znamienity wkład zarówno w organizację spotkań naukowych, konferencji, jak i redagowanie rocznika Komisji.

Inicjatywa założenia Komisji Środkowo-Wschodniej należała do członka Akademii, prof. dra hab. Henryka Batowskiego. W uznanym za założycielskie zebraniu, które miało miejsce 9 grudnia 1991 r.¹, uczestniczyło trzech członków PAU: prof. prof. Stanisław Grodziski, Ryszard Łużny i Marian Zgórnjak, oraz szesnastu pracowników naukowych: prof. dr hab. Józef Buszko, dr hab. Antoni Cetnarowicz, prof. dr hab. Erhard Cziomer, dr Jerzy Grygiel, doc. dr hab. Andrzej Kastory, prof. dr hab. Józef Łaptos, prof. dr hab. Zdzisław Niedziela, prof. dr Ewa Orlof, prof. dr hab. Andrzej Pilch, prof. dr Antoni Podraza, doc. dr hab. Michał Pułaski, doc. dr hab. Danuta Quirini-Popławska, dr hab. Wojciech Rojek, prof. dr hab. Jerzy Rusek, dr Jan Rydel, dr Irena Stawowy-Kawka². Zgodnie

¹ Archiwum Nauki PAN i PAU (dalej AN PAN i PAU), Polska Akademia Umiejętności (PAU), Komisja Środkowoeuropejska, sygn. 318/3, p. 22, List H. Batowskiego do Dyrektora Wydziału I Akademii Umiejętności w Krakowie Prof. dra hab. Stanisława Urbańczyka, 18 listopada 1991 r.

² AN PAN i PAU, ibidem, Członkowie Komisji Środkowoeuropejskiej zatwierdzeni przez Zarząd PAU 23 stycznia 1992 r.

z założeniami istotę działalności Komisji stanowiła współpraca historyków, prawników, politologów i filologów³, których zainteresowania naukowe koncentrują się na zagadnieniach Europy Środkowej i Bałkanów. Komisja ta powstała przy Wydziale I i II jako Komisja międzywydziałowa.

Na wspomnianym spotkaniu inauguracyjnym zapadła również decyzja co do jej nazwy. Ustalono, że wobec faktu, iż problematyka dotycząca szeroko rozumianej Europy Wschodniej jest bardzo rozległa, należy powołać dwie oddzielne Komisje: Wschodnioeuropejską i Środkowoeuropejską. Ta ostatnia miała się zająć sprawami odnoszącymi się do Europy Środkowej i Bałkanów na różnych płaszczyznach: historycznej, prawnej, filologicznej, politologicznej. Jej przewodniczącym został prof. dr hab. Henryk Batowski, a sekretarzem dr hab. Antoni Cetnarowicz⁴. W zebraniu założycielskim udział brał ówczesny sekretarz Wydziału II, prof. dr hab. Jerzy Wyrozumski.

Już w pierwszych miesiącach działalności Komisji prof. Henryk Batowski, jako jej organizator, wystosował pismo do Departamentu Polityki Kulturalnej i Naukowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP z prośbą o podanie aktualnych adresów placówek dyplomatycznych i ich kierowników, aby ułatwili oni kontakty z tamtejszymi Akademiami Nauk⁵. Chodziło o nawiązanie współpracy z jak największą liczbą naukowców z Austrii, Chorwacji, Czech, Słowacji i Węgier.

Na posiedzeniach Komisji jako pierwsi swe osiągnięcia naukowe prezentowali: prof. dr hab. H. Batowski omawiał przyczyny rozpadu byłej Czechosłowacji, prof. dr Antoni Podraza przedstawił zagadnienie pojęcia Europy Środkowej – jego zakresu przestrzennego i historię, natomiast Erhard Cziomer wygłosił referat pt. *Niemcy sudeccy jako problem stosunków niemiecko-czechosłowackich po 1954 roku*. Z kolei Antoni Cetnarowicz rozważał kwestie dotyczące słoweńskiego pogranicza narodowego do roku 1914, prof. dr hab. Marian Zgórnjak *Niemieckie planowanie wojenno-operacyjne w okresie przygotowań do likwidacji II Republiki Czechosłowacko-Słowackiej (X 1938–III 1939)*, a dr Irena Stawowy-Kawka wygłosiła referat na temat narodowych i państwowych aspiracji Macedończyków. Powyższe wystąpienia były poświęcone historii regionu i sprawom z zakresu nauk politycznych⁶.

Na zebraniu Komisji Środkowoeuropejskiej PAU w dniu 28 stycznia 1993 r., pod przewodnictwem prof. H. Batowskiego, referat na temat doświadczeń ze współpracy archeologów krakowskich z archeologami słowackimi z Nitry i ukraińskimi z Lwowa w latach 1990–1992 przedstawił prof. dr hab. Jan Machnik. Chodziło o prowadzone wspólnie badania na terenie Pogórza Karpackiego w Polsce, na Słowacji i na Ukrainie, obejmujące ludność zamieszkującą te tereny w IV i III tysiącleciu p.n.e. Dyskusja po wystąpieniu Profesora dotyczyła odrębności narodowej Karpatorusinów, kultury celtyckiej i ceramiki grafitowej oraz zasięgu wykopalisk⁷. Było to pierwsze spotkanie prof. Jana Machnika

³ AN PAN i PAU, ibidem, List H. Batowskiego do prof. Urbańczyka, bez daty.

⁴ AN PAN i PAU, ibidem, Pismo H. Batowskiego do Sekretarza Generalnego prof. dra hab. Józefa Skapskiego z dnia 21 stycznia 1992 r.

⁵ AN PAN i PAU, ibidem, Pismo Henryka Batowskiego do Pani Dyrektora Mai Lavergne z dnia 16 kwietnia 1993 r.

⁶ AN PAN i PAU, ibidem, zaproszenia na odczyty w roku 1993.

⁷ AN PAN i PAU, ibidem, sprawozdanie z posiedzenia Komisji w dniu 28 stycznia 1993 r. sekretarza Komisji dra hab. Antoniego Cetnarowicza.

z członkami Komisji Środkowoeuropejskiej, której przewodniczącym już wkrótce miał zostać. Prof. Batowski, uważając, że główny cel, jakim było zbudowanie Komisji, został osiągnięty, jej przewodnictwo postanowił oddać w dobre ręce.

Jak wspomina archeolog prof. Jan Machnik, członek korespondent PAU od 1992 r.:

Na jednym z posiedzeń PAU ówczesny jej wiceprezes, profesor Adam Bielański, przedstawił mnie profesorowi Batowskiemu, mówiąc, że jestem świetnym kandydatem, że bardzo dobrze kieruję Komisją Archeologiczną w PAN-ie, więc mogę przewodniczyć też Komisji Środkowoeuropejskiej PAU⁸.

Prof. Jan Machnik objął kierowanie Komisją Środkowoeuropejską w 1993 r.; zawsze podkreślał, że sprawowanie tej funkcji, niezwykle dla Niego ważnej, daje Mu wiele satysfakcji. Rzeczywiście nie opuszczał żadnych spotkań, posiedzeń i konferencji organizowanych w ramach prac Komisji, której przewodniczył aż do listopada 2016 r.

W 1993 r. do zadań Komisji doszło wydawanie Prac Komisji Środkowoeuropejskiej – rocznika, w którym zamieszczane były wystąpienia prelegentów, wygłaszających swoje referaty podczas comiesięcznych spotkań w ramach prac Komisji. Pierwsze dwa numery, wydane w 1993 i 1994 r., prof. Machnik redagował wspólnie z prof. Batowskim, następnie przemiennie z Wojciechem Rojkiem lub Ireną Stawowy-Kawką, natomiast od 2000 r. Prace Komisji Środkowoeuropejskiej wychodziły pod redakcją Jana Machnika i Ireny Stawowy-Kawki.

Po objęciu przez prof. Jana Machnika stanowiska sekretarza II Wydziału PAU, Komisja Środkowoeuropejska znalazła swe miejsce na II Wydziale Historyczno-Filozoficznym. W 1995 r. Profesor został wicedyrektorem Wydziału II, a w latach 2000–2006 był wiceprezesem PAU.

Aby działalność Komisji była jeszcze sprawniejsza, w styczniu 1995 r. II sekretarzem Komisji Środkowoeuropejskiej została Irena Stawowy-Kawka. Z kolei żeby wzmocnić udział slawistów w pracach Komisji, jej przewodniczący prof. Jan Machnik w kwietniu 1995 r. powierzył funkcję zastępcy przewodniczącego prof. dr. hab. Jerzemu Ruskowi⁹. Nowymi członkami Komisji zostali wówczas – slawiści: prof. prof. Maria Bobrownicka, Antoni Furdal, Jan Prokop, historycy: prof. prof. Marek Kamiński, Artur Patek, Stanisław Sroka, dr hab. Krzysztof Nowak, dr hab. Agnieszka Kastory, politolodzy: dr hab. Piotr Kimla, dr Mirella Korzeniewska-Wiszniewska, dr Rafał Woźnica i inni. Komisja poszerzyła też grono członków zagranicznych o takie osoby, jak dr Miloš Jačov, prof. dr hab. István Kovács, prof. Jan Nemeček¹⁰.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że na posiedzeniach Komisji Środkowoeuropejskiej PAU odczyty miało wielu znanych specjalistów z głównych ośrodków europejskich. Byli to m.in.: Heinrich Potthoff, który wygłosił referat na temat: *Der Umgang der Vergangenheit zweierlei Diktaturen in Deutschland*; Francesco Leoncini wystąpił z odczytem

⁸ *Między pokoleniami. Jak Jaśko miał ulanem archeologiem zostać. Wywiad rzeka. Z Profesorem Janem Machnikiem rozmawia Marzena Woźny*, Rzeszów 2014, s. 444.

⁹ AN PAN i PAU, ibidem, Pismo prof. dr. hab. Jana Machnika do prof. dr. hab. Jerzego Ruska z dnia 20.03.1995 r.

¹⁰ Nazwiska i daty przyjęcia nowych członków do Komisji Środkowoeuropejskiej w poszczególnych teczках AN PAN i PAU, Komisja Środkowoeuropejska sygn. 18/3, p. 22, lata 1991–1997; sygn. 332/07, p. 38, lata 1998–2003; sygn. 372/10, p. 32, lata 2004–2006. Pozostała dokumentacja znajduje się w Kancelarii PAU.

pt. *Mitteleuropa – Selbstbestimmung und Integration Versuche*; Dušan Čaplovič przedstawił zagadnienia: *Územie Karpát a stredného Dunaja vo včasnom stredoveku*; Marko Jačov: *Polska między Imperium Osmańskim, Cesarstwem i Stolicą Apostolską na przełomie XVI i XVII wieku*; Dietrich Geyer: *Mittel- und Osteuropa in den Epochenbrüchen des zwanzigsten Jahrhunderts*; L'ubica Harbul'ova: *K problematike vzt'ahu Ceskoslovenska a Bieleho Ruska v rokoch 1918–1939*; Stojan Kiselinovski: *Nacionalnite malcinstva vo Bugarija*; Damir Agičić: *Historiografija chorwacka 1990–2010: struktura i glówne nurty rozvoju*; Aleksander W. Lipatow: *Historia a polityka historyczna*; Peter Švorc: *Začlenenie Slovenska do Čehoslovenska (1918/1919)*; Antoine Mares: *La perception de l' Europe centrale en France et la recherche historique au XX et XXI siècle*; Alain Soubigou: *Javorzyna, 1919–1923, polonaise ou tchécoslovaque? Les contradictions de la politique étrangère française i inni*¹¹.

Natomiast polscy referenci to znakomici znawcy problematyki środkowoeuropejskiej i bałkańskiej z różnych ośrodków naukowych w całym kraju. Trzeba też dodać, że gdy temat referatu był zbieżny z zainteresowaniami naukowymi członków innych Komisji, tradycją stało się zapraszanie ich na posiedzenia. Najczęściej wspólne odczyty organizowano z członkami Komisji Wschodnioeuropejskiej.

W pracach Komisji bardzo ważne stały się spotkania panelowe i konferencje naukowe, np. zorganizowana z inicjatywy prof. Jana Machnika w maju 2005 r., w siedemdziesiątą rocznicę śmierci Naczelnika Państwa, poświęcona wyobraźni i dziełu politycznemu Józefa Piłsudskiego. Materiały z tej konferencji zostały opublikowane w roku 2006 pod redakcją Jana Machnika i Andrzeja Nowaka¹². Konferencje najczęściej przygotowywane były we współpracy z innymi ośrodkami naukowymi: Instytutem Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ oraz Uniwersytetem Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jedną z nich była, zorganizowana w 2011 r., interdyscyplinarna konferencja na temat *Religia, kultura, polityka – międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim*, która skupiła specjalistów reprezentujących różne dziedziny nauki: historyków, kulturoznawców, politologów i pochodzących z rozmaitych ośrodków: Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Instytutu Słowianoznawstwa PAN, Uniwersytetu Wrocławskiego, Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, Rosyjskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu w Zagrzebiu, Uniwersytetu Karola w Pradze, Uniwersytetu Św. Klimenta Ochrydzkiego w Sofii, Instytutu Historii Narodowej w Skopiu i innych.

W mającej miejsce w 2016 r. konferencji pt. *Tożsamość i samoidentyfikacja bałkańskich narodów, mniejszości etnicznych i religijnych po rozpadzie Jugosławii* oprócz polskich prelegentów uczestniczyli specjaliści z Serbskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu w Sarajewie, Instytutu Historii Narodowej w Skopiu oraz Instytutu Języka Macedońskiego im. Krste Misirkova w Skopiu.

Organizowanie konferencji stało się bardzo częste po przejęciu przez Komisję Środkowoeuropejską redagowania czasopisma pt. *Studia Politologica Ucraino-Polona*; wcześniej zajmowali się tym członkowie Komisji Wschodnioeuropejskiej. Założycielami czasopisma byli sekretarz generalny PAU prof. dr hab. Jerzy Wyrozumski oraz odpowiedzialny

¹¹ Ibidem.

¹² *Józef Piłsudski. Wyobraźnia i dzieło polityczne*, (red.) J. Machnik, A. Nowak, Kraków 2006.

za współpracę ze stroną ukraińską w Akademii prof. dr hab. Jan Machnik, zaś impuls do powstania czasopisma i rozpoczęcia współpracy z politologami z Ukrainy dał wniosek złożony przez doc. dra nauk Sergiusza Rudnickiego z Polskiego Towarzystwa Naukowego w Żytomierzu. Do współpracy z Polską Akademią Umiejętności przystąpił Instytut Państwa i Prawa im. Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie. W ostatnim, VI numerze czasopisma, z 2016 r., opublikowano artykuły będące pokłosiem konferencji *Zagrożenia – wyzwania – szanse bezpieczeństwa europejskiego*, którą w dniach 26–27 listopada 2015 r. zorganizowały wspólnie: PAU, Instytut Państwa i Prawa im. W. Koreckiego, Polskie Towarzystwo Naukowe w Żytomierzu oraz UP w Krakowie.

Stopniowo zmieniał się zarząd Komisji Środkowoeuropejskiej kierowanej przez prof. dra hab. Jana Machnika. Od 20 października 2009 r. Jego zastępcami zostali prof. dr hab. Irena Stawowy-Kawka i dr hab. Andrzej Essen, prof. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Funkcję sekretarza objęła dr Mirella Korzeniewska-Wiszniewska¹³.

Co niezwykle istotne, zadbano o modyfikację statusu Prac Komisji Środkowoeuropejskiej, tak by tom XIX był traktowany jako czasopismo, które zostanie zgłoszone do rejestracji. W tym celu 18 marca 2011 r. powołano Radę Naukową, ustalono zasady recenzowania artykułów naukowych i rozpoczęto procedurę ubiegania się o umieszczenie Prac Komisji Środkowoeuropejskiej w wykazie punktowanych czasopism naukowych Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Do 2015 r. Prace Komisji Środkowoeuropejskiej zyskały 7 punktów na liście B i znalazły się w wykazie czasopism Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W 2015 r. podjęto dalsze kroki, by rozwijać czasopismo. Postanowiono zmienić jego tytuł na *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne*, założyć konto internetowe czasopisma i przyjmować do druku¹⁴ napływające ze wszystkich ośrodków naukowych artykuły z zakresu: historii, kultury, języka, socjologii i politologii, dotyczące Europy Środkowej i Bałkanów. Zachowano interdyscyplinarny charakter czasopisma, a artykuły zaczęto przysyłać z różnych polskich i zagranicznych ośrodków naukowych.

Profesor Jan Machnik swą funkcję piastował do listopada 2016 r., rozwijając Komisję, dbając o wysoki poziom jej prelegentów i systematyczność podjętych prac. Gratulując osiągnięć, życzymy Profesorowi w nadchodzących latach dużo zdrowia, wszelkiej pomysłowości oraz kolejnych sukcesów w realizacji podjętych programów badawczych.

Irena Stawowy-Kawka

¹³ Dnia 9 grudnia 2003 r. do zarządu weszli jako zastępcy przewodniczącego Jana Machnika prof. Jerzy Rusek i prof. Irena Stawowy-Kawka, sekretarzem został dr Andrzej Essen w: AN PAN i PAU, Komisja Środkowoeuropejska, sygn. 352/07, p. 38, Protokół Komisji Środkowoeuropejskiej PAU z dnia 9 grudnia 2003 r.

¹⁴ Obszerne dane o czasopiśmie i artykuły z tomów XXIII oraz XXIV, zob. <http://www.ejournals.eu/SSB/menu/583/>.